Hon är en mästare i att lyssna, och modig nog att våga välja. Margreth Olin har lärt sig den svåra läxan: att ta konsekvenserna och ansvaret över vad hon visar.

TEXT **CHRISTINA HÖGLUND** FOTO **JOHAN BERGMARK**

Den allvarsamma leken

Ända sedan jag såg *Kroppen min* för åtta år sedan har Margreth Olins känsla för berättande hittat sin plats i mig. Jag tänker ofta på just den filmen och vad som egentligen satte sådana spår. Innerlighet. Ärlighet. Skönhet. Förmågan till att våga lämna ut sig själv, modet att säga sådant som inte var politiskt korrekt. Som att ”hade inte männen funnits i mitt liv hade jag fortfarande inte tyckt om mig själv”.

När jag refererar till filmskapare som är modiga är det alltid Margreth Olin jag säger först. Och då finns det ju ändå rätt många andra som vågar saker. Men kanske är det hennes sätt att våga på det där mjuka, följsamma, men också envetna viset som gör att hon blir speciell. Att dröja sig kvar och att berätta historier vi inte visste att vi ville se, som fabriken som tar hand om djuravfall i *Kärlekens hus*, som *De mjuka händerna* – om gamla på sjukhem som startade en häftig debatt i Norge kring hur vi tar hand om våra gamla (för Margeth själv var det från början en film om en av hennes bästa vänner genom livet) eller *Min Onkel*, om Margreths morbror Reidar ”som är världens bästa morbror. Men för människor som inte känner honom är han rätt och slätt en man med Downs syndrom”. Eller som nu, i *Ängeln*, om en mamma som inte förmår kapa banden med sin kärlek – och plågoande – och vad det gör med ett barn. Som efter många år som narkoman är den som lärt sig den svåra läxan att bryta med det som förgör – och bryter blodsbanden med sin älskade mamma.

Allt hon gör berör. Det är få som kommer så nära inpå människor. Det är också få som är så kompromisslösa som Margreth. Och för att kunna ta andra på allvar måste man ta sig själv på allvar. Det gäller inte minst om man är regissör.

Om det vill jag prata. Vi ses under några dagar när hon kommer till Stockholm för att sitta med i juryn för Tempo Documentary Award. Hon är lycklig över att på gästmiddagen kvällen innan ha vågat säga till Frederick Wiseman att det var när hon hörde hans föreläsning på filmskolan i Volda som hon bestämde sig för att bli regissör. Stefan Jarl och Frederick Wiseman var där samma vecka, och hon definierar det som en vecka som fick konsekvenser för hela hennes liv, de båda lade fundamentet för det som är hennes sätt att arbeta på. Fortfarande är hon blyg, det var det som gjorde att hon hellre hängde med de vuxna och de gamla när hon var liten, men inte mer blyg än att hon hittade på historier som hon berättade för mamma om eftermiddagarna medan hon lagade mat i köket. ”Om hon började gråta eller titta på mig med misstänksamhet och fråga: ”hur kan du veta sådana här saker, Margreth?”, då kände jag att jag hade lyckats. Jag var glad över att kunna förföra med min berättelse.”

Och hon kan som få berätta om de stora sakerna genom de små detaljerna. Men fantasin måste bottna i verklighet.

– Jag inser mer och mer att alla de filmer jag gjort, de är sprungna ur var jag själv står och stampar i livet. Det där med att jag gjorde min examensfilm från ett hem för gamla, det var många som undrade varför en tjugofemåring var så upptagen av att filma de här gamlingarna? Men när jag var liten var min bästa vän två generationer äldre än jag och jag ville filma hennes verklighet... *Kroppen min* kom när jag var trettio, när jag behövde göra upp med min egen självbild och sen när jag gjorde *Ungdommens Råskap*, ja, det insåg jag först efteråt att

> När du startar vet du inte hur resan ska sluta. Och om en finansiär inte förstår det, då är de nog på fel plats i tillvaron.

det var ju för att jag behövde ha koll, vad sker därute, nu när min Maria var på väg från barndomslandet in i ett nytt landskap. Jag gick före henne för att vara beredd på vad som skulle finnas där.

Det är det som är hennes arbetsmetod: gå ut i verkligheten och se. Hitta människorna. Ibland blir materialet så starkt att det inte går att visa. Som nu med Pia. Huvudpersonen i *Ängeln*, som Margreth träffade redan på ålderdomshemmet när hon gjorde *De mjuka händerna*. Pias mamma fanns där och berättade om sin dotter, vilket fick till följd att Margreth följt Pia under tio års tid. Och när Pia var så långt nere i sitt missbruk att hon trodde att hon skulle dö, bad hon Margreth att lova att verkligen slutföra filmen. Hon ville visa hur det gick till i kontakterna med de sociala myndigheterna, hur svårt det var att få hjälp och hon ville framförallt att hennes lilla dotter kanske skulle kunna förstå sin mamma när hon blev äldre. Pia hade blivit sedd, inte bara av Margreth, utan också av kameran. Det blev någon slags tröst. Att det där livet inte hade varit förgäves, nu när hon trodde att det var slut.

Men Pia lyckades med det svåra. Att bli ren och fri från sitt missbruk. Femton år efter det att hon börjat. Och det var då som Margreth insåg att priset för den redan premiärsatta och halvt klippta filmen skulle bli för högt.

– Det var i slutänden mitt ansvar huruvida Pia skulle tvingas stå ut med uppmärksamheten. Hon började tvivla på om hon skulle klara det, det är oerhört svårt ändå med all social ångest efter att man blivit ren, och vi bestämde oss för att ta en lång paus och tänka efter. Thomas, min producent (och numera f d man) backade upp mig och sa att det var ett beslut som helt och hållet var mitt.

Margreth tänkte i ett halvår innan hon tog mod till sig och gick tillbaka till finanisärerna som pumpat in ett antal hundratusen kronor i projektet. Och låste sedan in materialet i ett brandsäkert skåp. Där ligger det nu.

- För mig blev det här ett avgörande val mellan konsten och livet. Jag tvingades att börja fundera över varför jag egentligen är dokumentärfilmare, och i botten vet jag ju att det är för att jag har en djup respekt för människan – om man nu kan säga så – och ibland de som har det tuffast på många sätt. När Pia sade att anledningen till att hon är där hon är idag, är för att vi hade mött varandra, att hon hade blivit sedd... ja, då kände jag att jag inte kunde putta ut henne igen, med filmen.

Och finansiärerena då? Jo, det är här man inser vikten av att ta sig själv och sin historia på största allvar. Och att om man gör det, så bemöts man också med respekt. De förstod, allihop. De insåg att det som pengarna gått till i förlängningen sannolikt kommer att gå till något större, på samma tema.

– Redan när jag sökte pengar för projektet från första början fattade nog alla finansiärerna hur skört och vågat projektet var, men de trodde på mig, sa att ”är det någon som kan göra det här så är det du”. Nu när jag kom tillbaka så utgick de allihop från att jag gjort det etiskt riktiga valet. Elin Erichsen som var chef för Audiovisuelt Produksjonsfond som var största finansiär sa: ”Pengarna du har använt, de borde kanske tagits ur socialbudgeten istället för kulturbudgeten – men det är statens pengar oavsett , och det här är kanske också ett sätt att hjälpa”. Hon såg det som ett beslut som gör att man mognar som filmskapare och att arbetet inte var förgäves. Jag tänker ofta att

många dokumentärfilmare borde ta liknande beslut. För när du startar vet du inte hur resan ska sluta. Och om en finansiär inte förstår det, då är de nog på fel plats i tillvaron. Målet är att skapa den sannaste historien, men inte brista i ansvar.

Margreth tar en klunk av sitt kolsyrade vatten där vi sitter i ett hörn på Hotell Malmen.

– Nu när jag håller på att reka för nästa film, om ensamma asylsökande barn, så vet jag att det etiskt kommer att bli ännu svårare och utmanande. Jag går ganska långt i mina filmer och det jag möter vill jag ge vidare till publiken, även om nu sanning och autenticitet är ett vanskligt ord. Så därför är det oundvikligt för mig om jag ska fortsätta med film och de teman som jag är intresserad av... det är historier som kommer att vara svåra att berätta om jag ska berätta dem fullt ut och inte bara den trygga delen av det... att jag måste börja avväga att använda mig mer av fiktion framöver.

För Margreth Olin är dokumentären överlägsen fiktionen. Verkligheten slår allt. Hon säger att hon aldrig hade kunnat tänka sig att göra en spelfilm om hon kände att det var det näst bästa.

– Men, som nu, med *Ängeln*, kände vi alla att det var meningen att historien skulle berättas, men jag var tvungen att hitta en annan ingång. Det krävde sin tid, för jag valde att berätta en större historia som jag inte hade kunnat visa i en dokumentär. Fiktionen kan gå längre in i relationerna mellan de vuxna runtomkring och i det här fallet, visa mer av huvudpersonens barndom i olika stadier.

Margreth lyfte bort den yttre historien från familjen och intervjuade mödrar och deras döttrar om vad det betyder att leva med narkomani. Hon broderade kring Pias egen historia; att växa upp och vara rädd. Att vara i symbios med sin mamma och och att inte kunna undgå att ärva mammans sår. Att inte kunna bli vuxen.

– Att lyfta bort familjehistorien från Pias familj var att beskydda familjen. *Ängeln* ska vara *Ängeln* och Pias historia ska vara Pias historia. Så att hon alltid kan äga sin egen historia, det är bara hon som kan berätta den. När och om hon vill.

På sätt och vis är det lite sorgligt att om man nu är dokumentarist i hjärtat, att man då inte kan visa den verklighet som man går igång så på. Som aldrig blir lika intressant när den är skriven i manus. Säger jag, och Margreth håller med.

– Jo, så är det. Men jag tänker att det vi ska skildra kanske inte är i behov av att bara vara i en genre. Ta Kieslowski, som startade som dokumentärfilmare. Bröderna Dardenne med. Och det är en grund för att de gör de filmer som de gör. Att ta det man gör på allvar och se vad det är. Det finns så många nivåer av det här, ibland får jag erbjudande om att regissera fiktion, på färdiga manus, baserade på böcker och så... och fast jag tycker att förlagorna kan vara helt fantastiska så klarar jag aldrig av det. Jag måste liksom in i den där verkligheten och förhålla mig till den, gnugga mig emot den för att gå igång.

Hon är i en brytningstid på många sätt. Hon har skiljt sig från pappan till sin yngsta dotter, regissören Thomas Robsahm, som fungerat som producent för alla de filmer Margreth gjort sedan de träffades. Det har varit en jobbig tid på många sätt, och allt nådde sitt crescendo kring inspelningen av *Ängeln*. I höstas dog dessutom Fidel, den levande varelse hon kanske haft sitt längsta förhållande med

> Det finns ett ömsesidigt ansvar i konflikterna som vi ibland glömmer prata om.

– förutom med sina föräldrar då. I trettio år har de kamperat ihop och vart Margreth än flyttat så har hon haft med sin älskade arabhingst med sig. Nu har hon själv flyttat från huset på ön, som hon säger, den halvö som egentligen heter Näsudden utanför Oslo där hon bott i praktiskt taget hela sitt vuxna liv. In till byen, Oslo och hon fyller fyrtio i april. "Nu blir Margreth vuxen helt plötsligt"! skrattar hon, samtidigt som hon stryker bort en tår av rörelse ur ögonvrån.

– Men det är val som tas och man måste gå vidare, även om det är det skumlaste, svåraste, i livet vårt, att göra slut på det vackraste jag haft. Det tar många år att våga ta besluten och det är ju ett tema som finns i *Ängeln* också; beroendet och vikten av att kunna bryta med något som inte fungerar. Även om våra liv inte går att jämföra så lever ju Madeleine, mamman, hellre i en nedbrytande dålig relation är att ta steget ut och börja om på nytt och ta hand om sig själv och sitt barn.

Jag invänder att kärleken ändå är rätt svår att rå på. Eller det som vi tror är kärlek.

– Ja, det är klart att det är kärlek. För henne är det det. Men dödsdansen mellan de vuxna kostar så mycket för barnen. I Norge finns undersökningar som visar att en av fyra kvinnor har varit utsatta för våld och svenska motsvarande undersökningar talar om ännu högre siffror och i väldigt många av dessa relationer finns det barn. Om man inte lyckas bryta det här blir det ett stort samhällsproblem. Man för över problemen och skapar nya våldsutövare. Hur förhåller vi oss till konflikter? Du ska inte vara någon som slår, men du ska heller inte acceptera och finna dig i att bli slagen. Det finns ett ömsesidigt ansvar i konflikterna som vi ibland glömmer prata om.

I *Ängeln* är det till slut Lea, dottern, som bryter blodsbandet. Och under inspelningen av den scenen hände det som fiktion inte klarar – att himlen plötsligt öppnar sig över Madeleine och Lea som tar avsked av varandra och en regnbåge uppenbarar sig. Verkligheten lade sig i historien.

Margreth skrattar:

– Ja, det var helt otroligt. Så är det ju med dokumentärer – ibland händer de mest fantastiska saker mitt framför kameran, saker du aldrig hade kunnat skriva in i ett manus för ingen hade trott på dem. Det har funnits rullar jag varit rädd för att lämna till labbet. Men det här blev nästan för mycket i en spelfilm! Allting är ju väldigt analogt i hela filmen, vi har inga effekter överhuvudtaget och i klippningen satt jag och våndades över det här, hur jag skulle förhålla mig till den här regnbågen... vi hade verkligen det stora kontoret med oss den dagen och när det nu skett, då kände jag att vi ändå var tvungna att använda det. Att tacka och ta emot. När sådana saker händer är det ju lätt att få för sig att det man gör är väldigt väldigt viktigt och av någon stor betydelse… ■